

cator, qui nec pro memetipso orare sufficio, confidens tamen in tua misericordia pro aliis tam vivis quam defunctis ad te, Domine, protuli, dignanter suscipe; et ut illis simul et mihi aliquantulum prosint concede.

Ad extremum vero nulla orationis meae dicta mihi suffecisse prorsus sciens, sed potius in te tam orationis quam cæterorum actuum meorum suffi-

cientiam conclusionemque ponens, in manus tuas, Domine, spiritum et cor meum, omnemque curam quam aut in spirituali aut corporali studio suscipere me causa aliqua compellit, gratiæ tuæ committo, ut, ubicunque nequeam seu nesciam aut etiam nolim me custodire, tu prout valeas ac scias, utque juxta bonitatem tuam velis, me ubique conservare digneris.

CIRCA ANNUM MLXXIII-LXXVI.

ADAMUS

CANONICUS BREMENSIS

IN ADAMUM

NOTITIA HISTORICA ET BIBLIOGRAPHICA.

(Apud Pertz, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. VII. pag. 267, Proœm. V, cl. Joan. M. Lappenberg ad *Adami Gesta Hammaburgensis Ecclesiæ pontificum*.)

Paucissimi sane sunt inter medii ævi historicos, qui rerum traditarum gravitate, perspicuitate, iudicii ingenuitate, fontium scriptorum cognitione, sermonum ore traditorum sacrata perceptione ita emineant, ut Adamus, magister scholarum Bremensis. Accedit quod archiepiscopatus Hammenburgensis et regnorum huic diœcesi subjectorum, quorum ille historiam tradit, septentrionalium annales omnino fere desiderantur. Adamo soli id debemus, ut notitiæ, quæ de populorum septentrionalium rebus gestis passim apud auctores varios reperiuntur aut ex eorum poematis hauriuntur, annis certis tribui et historiæ usui inservire possint. Quid quod multa alia de rebus Germanicis et Slavicis scitu dignissima, necnon de Britannia et Hibernia haud contemnenda meminit. Vix igitur sunt chronica hujus temporis, quorum textus æque ac indagatio fontium quibus superstructa sunt, opera diligentissima tam digna videantur quam Mag. Adami *Gesta pontificum ecclesiæ Hammenburgensis*.

Ita inscribi libros, quos jam nunc curis nostris edituri sumus, tradidit nobis Helmoldus (1). Ex ipso opere ejusque præfatione illud tantum discimus, scriptorem fuisse canonicum ecclesiæ Bremensis, nomenque ejus incipere a littera initiali A. Eum ex Germania superiori, id est ex Saxonia superiori,

(1) Chron. Slavic. I, 1, c. 14: *Testis est magister Adam, qui gesta Hammenburgensis Ecclesiæ pontificum disertissimo sermone conscripsit.*

(2) V. infra l. III, c. 4.

(3) Hamburg. Urkundenbuch, ed. Lappenberg,

B oriundum fuisse, jam ex vestigiis dialecti ejus conjectit auctor scholii 145 (I IV, c. 35). Archiepiscopus Adalbertus, ortus domo comitum de Wettin, e regione natali sua viros plurimos Ecclesiæ litterisque utiles Bremam accersivit. Plurima quæ Adamus noster de Magdeburgo profert, per se haud plane necessaria, conjecturam fulcire videntur, Adamum in scholis monasteriorum in hac civitate sive prope illam litteris imbutum fuisse. Anno 24 archiepiscopus Adalberti, qui incœpit a die 16 m. Aprilis anni 1068, Bremam venit (1; ubi inter canonicos hujus sedis cathedralis receptus est. In charta archiepiscopi jam dicti, data anno 1069, Jun. 11, eum munere magistri scholarum insignitum inter testes post decanos et ante presbyteros collocatum invenimus (3). Paulo post regem Danorum Svend Estrithson adiit, in Selandia, ut videtur, morantem, qui benignissime cum excepit et circa terrarum aquilonarium situm et historiam plurima docuit (4) Post mortem Adalberti pontificis opus suum De gestis pontificum Hammenburgensium evorsus est, quod, ut ex epilogo effici posse videtur, circa annum 1075 absolvit. Etenim illud ante annum mortualem regis Svend, scilicet 1076, factum esse docent quæ leguntur verbis l. II, cap. 24: « Rex Daniæ, qui hodieque superest » et cap. 26: « qui nunc in Dania regnat

tom. I n. Cl.

(4) V. I. III, c. 53; conf. l. I, c. 50, 54; I. II, c. 24-26, 28, 32, 36, 41, 42, 73; l. III, c. 22, l. IV, c. 21, 25, 37, 38.

Svein. » Quandiu in officio scholastici Bremæ permanserit, non constat, cum de scholasticis Bremensibus hujus temporis nil inveniamus usque ad Vice- linum, postea Wagriæ apostolum, qui hoc munere circa annum 1125 functus est. Nec liquet usque ad quem annum vixerit, quamvis obitus magistri Adami in diptycho Bremensi ad d. 12 m. Octobris ascriptus sit (5). Traditur Adamus conventui in Ramesloh silvam quamdam donasse, ibique sepultus esse (6). Iterata hujus conventus commemoratio certe prædilectionem quamdam Adami prodere videtur (7).

In fontes historiæ Adami inquirenti (8) mox apparet perquam diligentissime cum ecclesiæ suæ chartis et documentis usum fuisse, tum antiquiores rerum tradendarum auctores omni cum cura consuluisse, multosque scriptores etiam Romanos et recentiores, inveniendi quidquam spe atque studio motum, perscrutatum esse (9). Citat chartas in scriniis vel chirographa in archivis ecclesiæ suæ (10), privilegia Romanorum (11) sive Romanæ sedis (12) papæ (13), necnon præcepta imperatorum et regum (14), Præter ipsa documenta laudat Adamus librum donationum sive traditionum ecclesiæ Arenensis, in quo præter diplomatum copiam alia quædam de ejus historia juribusque exstitisse videntur (15). Librum quoque fraternitatis Bremensis memorat in scholio 42. Versus etiam quosdam affert ex antiquioribus ecclesiæ libris (16), Opera historica, quæ Adamus noster tum excerpserit, tum citavit, sunt hæc: Eginhardi vita Caroli Magni (17), ejusdemque historia vel scripta (18); liber quem vocat Eginhardi Gesta Saxonum (19), Eginhardi Annales, Fuldenses vulgo dicti (20), qui ex historia quam vocat Francorum (21) usque ad annum 911 perducta ei innotuisse videtur; Annales Cæsarum (22); Gregorius Turonensis, (23), fortasse in epitome Fredegarii; Gesta Francorum (24); Gesta Anglorum; Computus

a Corbeia delatus qui a nostratibus Fasti Corbeienses inscribitur (25); Gesta S. Bonifacii (26); Vita S. Wilibrordi (27); Anskarii liber Vitæ et actuum S. Willehadi (28); Alfridi Vita Liudgeri (29); Gesta, Vita s. actus S. Anskarii (30); Gesta, Vita s. liber Vitæ S. Rimberti (31); Bovo, abbas Corveiensis, de actis sui temporis (32); Rabani scriptum quoddam, quod Capitulum vocat (33). Memorat etiam acta conciliorum quorundam in Germania, videlicet Triburii, Alteimii, Meguntiaë habitorum (34). Canones passim allegantur (35). Epistolis quoque nonnullis usus est, ut Anskarii, Alexandri papæ II, Adalberti archiepiscopi (36).

Auctores classici Romani nonnulli scholastico nostro Bremensi probe noti fuerunt, sæpissimeque ex eorum scriptis centones in ejus sermone reperiuntur. Græce autem doctum fuisse Adamum non constat, quamvis sæpe usurparit vocabula Græca in linguam Latinam recepta, exempli gratia: *proselita* pro *advena* Procæmio; *uscephalus* III, 14, schol. 16; *cenodoxia* III, 2; *gigas* IV, 40: *giganteus* II, 22; *gnatho* et *pantominus* III, 38; *trigonus* I, I, c. 1; *orthodoxus* I, 29; IX, 41; *parasitus* III, 38; *toparchia* III, 25; *ypocrita* III, 35; *celeuma* IV, 39; *zolare* II, 35; *abyssi baratrum* IV, 38; *abyssus chaos* et *euripus* ibid. c. 39; *gaza* ibid. c. 47; *macrobi* ibid. c. 19. Poetarum opera, quorum versus citantur, sunt Virgilio *Æneis* (37) et *Georgica*, (38) Horatio *Lyrice*, *Sermones* et *Epistolæ*, (39) Lucano *Pharsalia*, (40) Juvenalis *Satyræ*, (41) itemque Persii (42). Noti ei fuisse videntur Ciceronis libri *De finibus* (43) et *Somnium Scipionis* (44). Nullius tamen opera sæpius manibus versavit quam Sallustii, ex quo noster, hac in re similis Widukendo et Lamberto Hersfeldensi, et totas sententias deprompsit et sæpenumero locutiones breviores in textum suum recepit (45). Laudantur Macrobii libri in

(5) Vaterland. Archiv. 1855, p. 304.

(6) Von Seelen apud Pratzje Bremen und Verden I. VI, p. 477.

(7) Lib. I, c. 25, 32, 53; I. II, schol. 24, c. 43; schol. 34, c. 62; I. III, c. 32; I. IV, c. 28.

(8) Fusius hæc omnia tractavimus in Archiv für ältere Deutsche Geschitskunde., tom. VI, pag. 766-892.

(9) *Compertum est nobis ex multa lectione veterum*, I, c. 3.

(10) L. II, c. 5, schol. 49.

(11) Præfat. I, c. 23. Adde schol. 5.

(12) L. II, c. 3.

(13) L. I, c. 18, 29, 51, 52, schol. 34. Vide etiam I, c. 47.

(14) L. I, c. 18, 51; I. II, c. 1, 3, 21, schol. 49; conf. etiam notata ad I. III, c. 25, schol. 6.

(15) L. I, c. 15, 20, 21, 26.

(16) L. I, c. 53, 56.

(17) L. I, c. 1, 9 sq.: I. II, c. 16; I, IV, c. 10, 12, 13.

(18) L. I, c. 3-8.

(19) L. I, c. 34. Conf. Archiv I, c. 1, pag. 772 sq.

(20) L. I, c. 12, 16, 17, 30, 39, 40.

(21) L. I, c. 17, 23, 30, 39, 42, 49, 54

(22) L. I, c. 40.

(23) L. I, c. 3. Conf. ibid. c. 9.

(24) L. I, c. 39.

(25) L. I, c. 37, 47, 53, 56.

(26) L. I, c. 11.

(27) L. IV, c. 2, I, I, c. 17.

(28) L. I, c. 14.

(29) V. ibid. not. et schol. 4.

(30) L. I, c. 15-26: I, IV, c. 1, 26.

(31) L. I, c. 37-47.

(32) L. I, c. 41.

(33) L. I, c. 24.

(34) L. I, c. 51, 55; I, III, c. 28.

(35) L. I, c. 26; I, III, c. 32, 56.

D (36) L. I, c. 35. I, III, c. 15, 70, schol. 70. (I, IV, c. 43).

(37) Præf. I, II, c. 1, 15, 18, 58, 60, 67, 78; I, III, c. 3, 16, 31, 62, 64, 68; I, IV, c. 38, 39.

(38) L. I, c. 65; I, IV, c. 26 et schol. 129.

(39) Prolog. I, II, c. 21; I, III, c. 9, 61, schol. 118, 149. Epilog.

(40) L. I, c. 2, 30; I, II, c. 25, 76; I, III, c. 13, 16, 37; I, IV, c. 21, 32, 40, 42 schol. 127.

(41) L. I, c. 44; I, III, c. 57, 64.

(42) L. III, c. 61;

(43) L. III, c. 27.

(44) Præfat.

(45) L. I, c. 3, 59; I, II, c. 5, 55; I, III, c. 1, 25, 26, 30, 33 bis, 34, 55 bis, 36 bis, 38, 46, 55 bis, 56, 57 ter, 61, 62, 70. (I, IV, c. 46) schol. 127.

Somnium Scipionis (46), Orosii Chronica (47), Solini Polyhistor (48). Marciani Capellæ libri De Geometria in ejusdem opere De nuptiis Philologiæ (49). Citantur quoque Bedæ Venerabilis libri De temporum ratione et De rerum natura (50), et sancti Patres Ambrosius (51), Hieronymus (52), Gregorius (53); Historia ecclesiastica tripartita, quæ Cassiodoro ascribi solet, laudatur (54); Pauli Diaconi quoque Historia, ut videtur, Adamum non latuit (55). Minime vero Adami fontibus annumeranda sunt Sigeberti Gemblacensis Chronicon, et liber De pontificum Romanorum Vitis Liutprando vulgo ascriptus, quippe quæ opera post Adami scholastici tempora composita sunt (56). Refertur est præterea Adami sermo locis e Scriptura sancta depromptis. Ad carmina historica seu Teutonica seu populorum septentrionalium non attendebat (57).

Præter chartas et scripta quæ evoldit, Adamus consuluit quos testes fide dignos de rebus gestis et de terris et moribus populorum diœcesi Hammenburgensi subjectorum invenire potuit. Quorum nemo erat gravior quam rex Danorum jam supra laudatus, Svend Estrithson. Præterea provocat ad Adalbertum archiepiscopum (58), ad episcopum quemdam Danorum (59), ad nobilem quemdam de terra Nordalbengorum (60), ad comites episcopi Adalwardi junioris, aliosque (61). Plurima haud dubie cognovit ex Guilielmo, episcopo Selandiæ, regis Kanuti Magni quondam cancellario, et ex Adalwardo seniore, decano Bremensi, episcopo quondam Gothorum in Sueonia. Patrum relationem sæpius laudat (62). Nonnunquam se ipsum quoque testem affert, qui ea quæ narrat aut viderit (63) aut ab aliis ipse acceperit (64).

Adami orationem vix laudibus efferendam duxerim. Sermo ejus Latinus maxima difficultate laborat. Iisdem vocabulis et formis dicendi sæpissime utitur, non semel in capite eodem vel statim subsequente. Hujus rei exempla pauca afferamus: *adsiscere ad suam familiaritatem* l. III, c. 35, 37; *fremens oceanus* l. IV, c. 30, 34; *acceptus omnibus seu populo* l. I, c. 17; l. II, c. 45, 57, 73, 74; *principibus* l. II, c. 65; *Deo et hominibus* l. II, c. 34; *Augustiæ multiformes* l. III, c. 61; *emergentes* l. III, c. 4; *augustiarum laquei* l. III, c. 48; *constringere tanta (magna) virtute* l. II, c. 5, 53; *potestate* l. III, c. 33; *potentia* l. IV, c. 22; *compertum est nobis*

l. I, c. 3; l. III, c. 26, 57, 68 (l. IV, c. 38); *habeo* l. IV, c. 30 f.; *decens honor* l. I, c. 20, 64; l. II, c. 59; l. III, c. 70 (l. IV, c. 44); *forte et justum imperium* l. III, c. 21; *fortissimus et justissimus imperator* ibid.; *judex justus, fortis* l. II, c. 42; *funditus excidere* l. III, c. 50 bis; *extinguere* l. II, c. 2; *diruere* l. III, c. 3; *interficere* l. III, c. 48; *amovere* l. II, c. 46; *abjicere* l. II, c. 77; *pristina libertas* l. I, c. 13; l. II, c. 9; l. III, c. 5, 33; *ingens gloria* l. II, c. 67; *honor* l. III, c. 14; l. IV, c. 35 *amor* ibid., c. 21; *veneratio* l. III, c. 68 (l. IV, c. 38); *luctus* l. II, c. 78; *exercitus* l. III, c. 21; *factum* l. IV, c. 26; *multitudo* l. III, c. 36; *auri pondus* l. II, c. 27; *lucrum* l. II, c. 9; *ingentes divitiæ* l. III, c. 27, 35; *gratiæ* l. I, c. 18; *ingentia signa* l. III, c. 61; *munera* l. II, c. 56; *pestifer morbus* l. II, c. 67, schol. 51; *invectio* l. III, c. 39; *consuetudo* l. IV, c. 8; *mulierum vinculum* schol. 77. *Insignia virtutum* l. IV, c. 9; *morum* ibid., c. 30; *in moribus* ibid., c. 35; *operis* l. II, c. 68. *Vela torquere* l. IV, c. 32; *pandere* l. II, c. 50; l. IV, c. 36; *tendere* l. II, c. 19; l. IV, c. 39. *Victor et victus occubuit* l. I, c. 40; *decessit* l. II, c. 21; *prosperis succedentibus* l. II, c. 8; l. III, c. 11, 58; *legatio gentium prosperis semper est aucta incrementis* l. III, c. 17 f.; l. IV, c. 41. Ulla vix voce sæpius utitur quam verbo *deridendi* et substantivo *derisio* seu *ludibrium*, id quod ex moribus temporis ejus explicandum videtur. Ita *derideri* l. I, c. 46; l. III, c. 42, 50; *derisioni habere* l. III, c. 47, 55; *in derisionem habere* l. III, c. 50; *in derisione habere* l. III, c. 48; *derisui habere* l. III, c. 42; *deridere* l. IV, c. 34; *ludibrio habere* l. I, c. 41, 55; l. II, c. 29, 45; *ad ludibrium ducere* l. III, c. 50; *exponere* l. II, c. 59; *servare* l. II, c. 41; *post multa ludibria* l. II, c. 60.

Sæpissime inveniuntur apud Adamum errores velut *pertinixerit* l. I, c. 9, pro *pertigerit*, numerus singularis pro plurali, ut in Proœmio: *ecce occurrit mihi plurima*. Genus masculinum pro neutro: *quartus... ex fluminibus*, l. I, c. 2; l. IV, c. 1; activum pro deponenti *execrare* l. II, c. 25; *debaccharet* l. I, c. 41, modus indicativus pro conjunctivo sæpissime; conjunctivus pro indicativo. Neque casuum neque præpositionum vim intellexit, veluti: *largitas peregrinorum*, pro *in peregrinos* l. III, c. 65; *prudencia et fortitudine prædicandus* l. III, c. 18, pro *propter prudentiam*, etc.

Male interpretatus est vocabula nonnulla, veluti: *occurrit* l. I, c. 2, *occurrit* pro *ostio* l. I, c. 2, *vocabulum* pro

(46) L. IV, c. 40.

(47) L. I, c. 3; l. IV, c. 21. Conf. c. 34.

(48) L. II, c. 19; l. IV, c. 7, 19, 21, 25, 26 (34), 35, schol. 132.

(49) L. IV, c. 12, 19, 34, 38.

(50) L. IV, c. 35, 40. Bedæ Historia eccl. Anglorum exscribitur in scholio 20.

(51) L. I, c. 41.

(52) L. I, c. 63.

(53) L. IV, c. 42.

(54) L. II, c. 48.

(55) L. I, c. 3; l. IV, c. 39, schol. 123, 139.

(56) Schol. 11, 21, 22, 33. Conf. Var. lect. ad l. I,

c. 52.

(57) Quæ dicit Adamus l. IV, c. 16, de cantilena quam rex Svend ipsi recitavit, plane aliud sibi volunt, ut et voce recitare Adamus sæpe de auctoribus suis utitur. Vid. l. I, c. 54; l. II, c. 19, 21, 28; l. IV, c. 17, 19, 25, 38, schol. 119.

(58) L. III, c. 2, 15, 46, 55; l. IV, c. 39.

(59) L. I, c. 59.

(60) L. III, c. 21.

(61) L. IV, c. 29.

(62) L. II, c. 10, 31, 44, 46.

(63) L. III, c. 63, 69.

(64) L. II, c. 32, 44, 58, 60, 67; l. III, c. 57, 60.

nomine l. i, c. 3; *conversus* pro *divertens* l. iii, c. 10; l. iv, c. 3; *discedere* pro *decidere* l. iii, c. 33; *luere periculum* l. iii, c. 22; *corripere de rapina* l. ii, c. 66; *considerari* l. i, c. 1. Verba et dicendi formulæ quæ vix apud alios auctores inveniuntur, veluti: *adgloriare* l. iii, c. 38; *plenarius* l. i, c. 11; *articulum convertere* l. iv, 20; *compaginare historiam* l. iii, c. 70; *pugnare conatibus animi et sumptum* l. iii, c. 9; *exaggerare parricidium* l. ii, c. 26; *innacessus paludibus* l. iv, c. 18, schol. 3; *indeficius* l. ii, c. 78; *inexpugnabile consilium* l. iii, c. 30; *litteralia studia* l. ii, c. 64; *malepotens* l. ii, c. 67; l. iii, c. 65, *pavorabile* l. iii, c. 61; *occasio locorum se præbet* l. ii, c. 15; l. iv, c. 10; *putari aliqui* ibid. c. 40; *subterrare* l. ii, c. 66; *succedere in sceptrum* l. ii, c. 54; *triumphare aliquem prælio* l. i, c. 58; *vocalitas* l. iii, c. 26; *manens* l. ii, c. 8. Germanismi apud eum non desunt, veluti: *in animo gerere* l. iii, c. 17, « im Sinne führen; » *colligere ad se* ibid. « an sich knüpfen; » *fieri extra* « herausgeschafft werden » l. iii, c. 29; *juxta esse* « bei einander sein » l. iv, c. 28; *malle*, « gerne mögen wollen » l. i, c. 17; l. ii, c. 26; l. iii, c. 8, 23, 60, 70 (l. iv, c. 46); *subsistere ante impetum*, « vor dem Angriff stand halten, still stehen » l. i, c. 44; *levare castellum* « eine Burg errichten » l. iii, c. 36; *opis molem* l. iii, c. 4.

Libri Adami Bremensis haud diu ignoti remanserunt. Quam plurimum eis usi sunt Annalista Saxo, Anonymus Roskildensis, Helmoldus, auctor Vitæ Meinverci episcopi Paderbonensis, Snorro Sturleson, auctores fragmenti de Haroldo Blaataand et Svend Tveskiæg, Sagæ de Olavo Trvggvason. Annalium regionum Islandorum, fragmenti veteris Islandici historico-geographici; Alberrus abbas Stadenensis, Historia archiepiscoporum Bremensium, Historia gentis Danorum usque ad annum 1288, quæ Erico regi tribuitur, Annales Esromienses, Hermannus Cornerus, Albertus Cranzius (65).

Quamvis magna operum Adami nostri jam apud historicos sæculi duodecimi fragmenta excerpta reperiantur, nullus tamen exstat codex Gestorum ejus sæculo tertio decimo antiquior.

1) Nullus codicum Adami gravior illo qui quondam Salisburgi, nunc asservatur in bibliotheca palatina Vindobonensi sub 413 inscriptus, 83 foliis pergamenis numero distinctis. Inscriptur: *Mapa terre Saxonie et Chronica Saxonum. Item diverse forme litterarum*. Pertzius noster, cui collationem hujus codicis diligentissimam debemus, descriptionem ejusdem dedit valde accuratam (66), Nil habet tamen, præter quædam de Arnolde et Thietmari comitis filio l. iii, c. 8, versum Virgilii l. iii, c. 64, et passim pauca verba veluti l. iii, c. 32, 38, quæ in codicibus cæteris non reperiantur, seu in textu seu in scholiis; plurima tamen ei desunt quæ ipse Adamus

aut auctor aliquis fere cœvus addidit (67), Scholia huic codici desunt, quamvis eorum materia et ipsa verba sæpius in textu reperiantur. Quamvis ergumeto hoc probari non potest codicem Vindobonensem e manuscripto emanasse antiquiori quam manuscripta fuerunt e quibus jam Annalista Saxo et Helmoldus scholia illa descripserunt, et quamvis codex ille vitiis et defectibus quibusdam haud careat, illa tamen suspicio fulcitur bonitate textus. Accedit quod omnium codicum præstantiorum ille solus sit integer. Quare eum recensione nostræ supponendum esse haud dubitavimus. Hunc vero codicem Adami inter eos quos superstites habemus ad autographum proxime accedere facile probari potest ex melioribus, quas ille solus habet, lectionibus, videlicet l. ii, c. 3, *Harit vel Haredum*; c. 5, ubi Bruno recte dicitur *confrater* Ottonis; c. 29, *nimisque infelix*; c. 48, *epulis*, c. 62, *Guduin... ducis*; c. 55, *firmius coalesceret*; l. iii, c. 37, *pro denario*; c. 42, *otiam terebat*; l. iii, c. 42, *Belo*; c. 51, *in Gallia*; c. 63, *gemitibus*; l. iii, c. 55, nomen *Dedonis*. Illud tamen non ipsum auctoris autographum reputandum esse patet ex plurimis lacunis et mendis quæ non nisi vitio scriptoris debentur, veluti l. i, c. 8, *ter*; c. 6, *cum aut — rebus*; c. 28, *commendari*; c. 29, *invidiam — regnum et nuncios*; c. 31, *crudelem — reddidit*; c. 49, *visum — forte*; c. 52, annus et dies Adalgarii erroneus; c. 53, *dux*; lib. ii, c. 21, *regibus Francorum et obediens*; c. 43, *Bennonis*; c. 47, seq. *Chunt*; c. 52, *Guduin dicit*; c. 55, *nec cessavit — imperio*; l. iii, c. 15, *Et primo — Anund*. Tota sententia, quæ l. iii, c. 37, in codice i desideratur, in autographo deesse non potuit, ut ex sequentibus: *Ita pugnans contra naturam patriæ*, facie intelligitur. Lib. iii, c. 70, *quo describitur pro de quo scribitur*, etc. Confer quoque l. i, c. 4-8 et 15, ubi plura ex translatione sancti Alexandri in cæteris codicibus accuratius descripta leguntur quam in codice Vindobonensi.

1b) Codex Vaticanus n. 2010, scriptus 86 foliis pergamenis anno 1451, codicis Vindobonensis apographum videtur (68).

2) Codex Guidianus n. 83, nunc in bibliotheca Guelferbytana, anno 1706 ex bibliotheca Marquardi Gudii (69) in bibliothecam Helmstadiensem delatus, 49 foliis papyraceis in fol. a Dano quadam, ut videtur scriptus, tum Gesta pontificum Hammenburgeasium, tum majorem partem libri De situ Daniæ amplectitur. Desunt sex folia, ut manus recentior quædam annotavit. Capitula habuit 252 divisione in libros carentia, ut ex indice libro præfixo videri potest; quorum 207 tantum adsunt. Codex sæculo xv oriundus, paginas habet in duas columnas dispartitas 37-43 linearum, inscriptiones, litteras initiales numerosque capitulorum rubro tinctos. Ad Vindobonensem codicem hic quam proxime accedit; att-

(65) Plura de historicis qui Adamum nostrum secuti sunt vide Archiv. I. i, pag. 827-836.

(66) Archiv. t. III, p. 650-667. Conf. ibid. t. VI, p. 836 sq.

(67) Archiv. t. VI. p. 877 sq.

(68) Pertz in Archiv. t. V, pag. 153-155.

(69) Catalogus librorum venundandorum Marquardi Gudii, Kilon. 1706, pag. 346 sub n. 19.

men non pauca in textus habet quæ illi desunt, præter scholia plurima. Illa reperiuntur l. i, c. 2, 3, 15, 17, 20, 23: l. ii, c. 10, 22, 23, 27, 30, 34, 38, 52, 59, 74 bis 75 bis, 76, 78; l. iii, c. 33, 36, 41, 44, 45, 68, 70, necnon tota capitula nonnulla in fine adduntur. Item nonnulla in l. iv, c. 16, 20, 24 et, ut videtur, c. 26, 35, 38, totumque caput 40.

2a) Codex chartaceus bibliothecæ regiæ Havniensis in collectione regia vetustiore n. 1175. Adami Bremensis historiæ ecclesiasticæ apographum sæculo xvi sive xvii scriptum, variis locis a manu fere cœva emendatum (70).

3) Ex egregio quodam Adami nostri codice membranaceo, a Dano quodam scripto, reperto a Mag-Iwaro Bartolino in libris monasterii Soroe in Seelandia, Andreas Vedel (Velleus) Gesta pontificum Hammaburgensium in quatuor libros dispartita anno 1379 typis expressit. Qui codex librum etiam De situ Daniæ amplectebatur, de quo vide infra sub 8 et 8b. Delatus est postea in bibliothecam universitatis Havniensis (71), ubi incendio anni 1728 cum aliis ejusdem cimeliis interiit. Asservabatur ibidem in capsâ Ambrosii, parte prima ordine primo, inscriptus: *Gesta pontificum Bremensium est nomen istius libri*. Scholia plurima in hoc codice reperiabantur, quæ in codice Guelferbitano, autamen abbreviata. V. schol. 48, 53, 55, 56, 91. Alia plane desunt, veluti 45, 43, 61, 62, 68, 77. etc.

4) Codex bibliothecæ regiæ Havniensis membranaceus, in collectione vetustiore 2296, elegantissime scriptus sæculo xii. Quaternionis noni folia quædam desunt, quare capita tantum 229 amplectitur (72). Sæculo xvi, Hamburgi invenimus cum apud Joachimum Mollerum, consulem († 1558). ejusque filium Everhardum, proconsulem († 21588, quorum nomina folio primo inscripta sunt. Idem videtur esse manuscriptum quod Sperlingius ms. Hamburgense Scheliorum vocat (73). Anno 1746 Michael Richey, professor gymnasii Hamburgensis (§ 2761) illud tenuit, nomenque suum illi folio inscripsit, cujus ex libris in manus F. C. Sevelii, regi Danorum a consiliis, pervenit, apud quem Langebekius eo usus est (74). Post Sevelii mortem anno 1781 bibliotheca regia Havniensis hunc codicem acquisivit (75).

In hoc codice et proxime sequenti textum ab eo quem codices modo dicti præbent plane discrepantem invenimus. Verborum constructio non tantum sæpissime immutata est, sed ea quæ Adamus ex scriptoribus antiquioribus deprompta affert, cum ipsius verbis confunduntur, totusque textus secundis nec tamen doctis cûris editus videtur. Recensio hæc Alberto Stadensi jam præ oculis fuit, ut ex ejus ex-

cerptis elucet, qui et ipsa scholia 21, 22 et 33, transcripsit, quæ ex Chronico Sigeberti Gemblacensis haustas manus secunda codici nostro adjecit. Hanc autem recensioem Adamo non deberi vel maxime inde patet quod nec in ea, nec in dedicatione, nec in epilogo omnimodo ad eventus recentiores seu recensioem novam alludatur.

5) Similimus huic codici fuit ille quem Erpoldus Lindenbruch in bibliotheca Henrici Ranzovii, Holsatiæ producis, Breitenbergi invenit et anno 1595 edidit. In 251 capita fuit dispertitus. Qui, nisi idem fuit atque antecedens, deperditus est.

6) Optimæ notæ fuit codex sæculi xi seu xii incuntes, cujus fragmenta, quondam in bibliotheca Isaaci Vossii n. 206, nunc in bibliotheca universitatis Lugdunensis, inscripta M. L. Lat. Vos., Q. 125, asservantur. Leguntur in his foliis, quorum octo tantum exstant: 1) l. ii, c. 8 usque ad capitis 15 verba *ingreditur Britanniam*; 2) Descriptio insularum aquilonis. Plura ibidem reperiuntur scholia quæ codici Vindobonensi desunt (76). Plurima in hoc codice sunt aut abscissa aut illegibilia, quæ tamen sæpius conjectura suppleri possunt, ideoque litteris cursivis distincta a nobis addita sunt.

7) Exemplar Descriptionis insularum aquilonarium, sæculo xvi descriptum, exstat in bibliotheca Hamburgensi fol. n. 22. p. 1-18. Textus nonnunquam Vindobonensi codici tantum similis; cæterum nævis quam plurimis scætet. Collationem hujus manuscripti cum editione patris sui instituit Fridericus Lindenbruch, quam Staphorst in Historia sua ecclesiastica Hamburg. t. I, p. 368-370, prelo subjecit. Cum tamen collatio ista valde negligenter facta sit, manuscriptum nonnunquam numero 7a, illam vero numero 7b distinximus (77).

7c) Manuscripti prædicti exemplar videtur esse illud quod, octo foliis chartaceis scriptum sæc. xv, exstat in veteri collectione regali Havniensi in. 718 (78), quondam in bibliotheca Gottorpiana.

8) Numero hoc separato insignivimus codici Sorrensis sub n. 3 descripti partem ultimam sive Descriptionem Aquilonis, quam Velleus typis non expressit. Collationem hujus libri cum editione Lindenbrogii instituerat Arnas Magnæus bibliothecarius Havniensis, quam Lackmannus in dissertatione supra laudata pag. 55-56 typis excussit. Proxime accedit hic codex ad Guelferbytanum.

8b) Collectio nova regia Havniensis n. 159 12 folia chartacea ex eodem codice descripta habet: *Scholia antiqua ad libellum vel Descriptionem insularum aquilonarium*. Ibiq; additur: « Sequentia scholia mutuata sunt ex Adamo Bremensi ms. in membrana t. II. p. 666.

(74) Scriptor. rerum Danic t. I, p. 52.

(75) Werlauf Histor. Eftertninger om det store kongel. Biblioth. i Kiøbenhavn, p. 229.

(76) Archiv. t. VI. p. 847 sq.

(77) Archiv. t. VII, p. 850 sq.

(78) Archiv. t. VI, p. 854; i. VII, p. 455.

(70) Archiv. t. VI, pag. 854: i, VII. p. 155 et 451.

(71) A. H. Lackmann: De codice biblioth. Academiæ Havniensis membranaceo, in quo Adami Bremensis opera inscripta fuere, dissertatio critica litteraria, Kiliæ 1746, 4°.

(72) Archiv. t. VI. p. 845 sq., i. VII, p. 449 sq.

(73) Apud E. I. de westphalen Mon. ineditor.

in folio in bibliotheca publicae academiae Hafniensis A c. 17, scholion 61 in codicis Guelferbytani textu caps. Ambros. par. 1, ord. 1, num. 3 (79) »

9) Nova collectio regia 4to n. 522. Descriptio regionum septentrional. Daniæ, Sueciæ et Norwegiæ atque insularum adjacentium, hausta ex codicillo vetustissimo ms. anno 1685 in Esgr. Angl. Scleswic. 20. fol. Suhmius, cujus hic codex quondam fuit, et quid eo translationis Daniæ suæ hujus libri in opere suo: *Historie af Danmark t. IV, fundamentum usus est, ipsi adscripsi verba: « Apographum hoc est codic. membran. Academ, Hafn. » Non sine vitiis est hic codex, cujus margini scholia addita sunt plura. Lackmann in libello supra laudato pag. 36-39 varias lectiones hujus codicis transcripsit.*

9b) Codex chartaceus regiæ bibliothecæ Hannover. n. 80, 30 fol 4to ejusdem codicis, cujus antedictus, B apographum vitiis scatens.

10) Antiquæ collectionis regiæ Havniensis codex chartaceus n. 719, 16 pag. in fol., manu sæculi XVI exaratus. Ad codicem Guelferbytanum hic proxime accedit (80).

Suprajam indicavimus plura in cæteris codicibus reperiri quæ in codice Vindobonensi desunt, tamen in textu quam scholia. Nec in utrisque cæteri codices consentiunt, pleraque tamen antiquissima esse ex eo demonstrari potest quod apud Annalistam Saxoniæ, Helmodum et Albertum Stadensem excerpta legantur, id quod singulis locis annotare non omisimus. Omnia hæc loca in codice Vindobonensi desiderata, quorum nonnulla, velut I. III, c. 15, scriptoris tantum negligentia omissa sunt, ea sunt quæ ab Adamo ipso secundis curis, seu certe ab homine C fere coævo, rerum ecclesiæ Hammaburgensis expertissimo inserta videantur. Quare hæc loca omnia in textum, uncis tamen inclusa, recipere haud dubitavimus.

Scholia multa ab ipso Adamo codici operis sui in margine addita esse, vix dubium est. Nemo nisi ipse Adamus in schol. 65 loqui potuit: *sicut prius* (sc. l. II, c. 52) *diximus*, schol. 119, *hæc et supra* (sc. l. II, c. 15) *diximus et ipse Adalwardus episcopus recitavit coram nobis*. Idem etiam ostendere nobis videntur verba scholii 73, *ut arbitror*; schol. 77, *audivimus Adalbertum*; schol. 78 et 81, *noster pontifex*, schol. 131, *notro archiepiscopo* (sc. Adalberto); schol. 137, *apud nos defuncto*; schol. 122, *nostræ sedis confessores*; schol. 156 et 141, *archi-* D *episcopus*, sc. Adalbertus. Adde quod in scholiis 5, 6, 7, 34, 38, 48, 49 et 61 privilegiorum et documentorum ecclesiæ Hamburghensis expressa sit mentio. Antiquissima esse etiam scholia 135 et 138 ex ipsis patet verbis. Scholia nonnulla, scilicet. 25, 27, 89, 120, 137, 140, ipsis verbis aut paululum mutatis in codicis Vindobonensis ipso textu leguntur; duo priora etiam in textu codicum Guelferbytani et Sorensis, tria ultima etiam in textu codicis Lugdunensis. — Schol. 69, in codicis Surensis textu I. III,

(79) Archiv. t. VII, p. 454.

(80) Archiv. t. VII, p. 153.

l. III, c. 7, leguntur.

Quamvis certissimum videatur non omnia scholia Adamo, neque uni omnino auctori deberi, cum in nullo codicum omnia eademque reperiantur, paucissima tamen sunt de quibus pro certo constat, ab Adamo ea scripta non esse. Hæc sunt scholia 21, 22 et 33, quæ a Sigeberti Gemblacensis Chronico deprompta esse apparet, nec non scholia 144 de ipsius Adamo nostri dialecto (81).

Pauca dicenda sunt de divisione librorum Adamo, cum nullus codicum præstantiorum cum altero hac parte plane conveniat. Codices 1, 2 et 4, in quatuor divisi reperiantur libros, nempe Gesta archiepiscoporum Hammaburgensium tres amplectuntur libros quibus Descriptio insularum Aquilonis sub titulo libri quarti adjungitur. In omnibus his codicibus liber primus inscriptione caret; initium vero libri III et IV versiculo distinguitur in omnibus quos vidimus codicibus; in codice 1 libro II æque versiculus talis præfigitur. Qui codex hos libros singulos in singula capita dispertit: l. I in cap. 65, l. II in cap. 78, I, III in cap. 70: quæ summam efficiunt 213 capitum; et librum IV, sive De descriptione insularum, in capita 42. Illorum igitur numerus est 215 capitum, omnino autem capita numerantur 235. Numerus capitum 15 in libro II bis repetitur; l. III, capp. 6 et 9 desunt. Superflua et inepta videtur distinctio cap. 10 l. I. Desunt omnino huic codici octo capita, quæ in aliis codicibus leguntur, sc. quæ infra dicta sunt, l. IV, c. 38, 41-46, et Descript. c. 249.

In codice 2 totum opus in capita 252 numeris continuis distinctum est, quorum initium et plerumque etiam contenta in indice operi præmisso recensentur. Liber I habet capita 49: liber II horum numerum continuat usque ad 117, liber III vero usque ad 207. Minime ergo partitio singulorum capitum cum codice primo convenit. Libro secundo inscriptio prorsus deest; libri quarti hic, ut in codice 4, inscriptio reperitur eo loco ubi codex Adamo antiquissimus libro tertio finem imposuerat, inter scholia ad calcem capitum 200.

In codice 4 numeri capitulorum omnino desunt. Singulorum capitum, ab antea dictis multo tamen diversorum initia litteris rubris indicantur.

At codex 5, in aliis codici 4 quam simillimus, quo Lindenbruchius usus est, et ex quo librum De descriptione insularum primus edidit, totum opus in 251 capita distinxit, ita ut libro I capita 50, libro II capita 67, libro III capita 41, libro IV vero capita 49 tribuantur, numeris tamen continuis scilicet 207 capitum, quos Descriptio insularum usque ad cap. 251 continuat. Quamvis capitum summa in hoc codice cum codice 2 fere conveniat, eorum initia nonnunquam differunt, quod negligentia scriptorum tribuendum videtur. Codicis Guelferbytani caput 43

(81) Fusius de his egi Archiv. t. VI, p. 870-879.

aperta est distinctum, caput 51 vero in A
bis est ascriptum, caput 228 vero am-
icis 2 capita 228 et 229.

ius, cui, sicut Velleus typis eum man-
e descriptione insularum defuit, Gesta
orum Hammaburgensium omnium co-
in quatuor distribuit libros. Librorum I
cum codicibus 1, 2 et 4 convenit; ea
uibus in his liber tertius continetur, in
III et IV sunt dispertita. De distinctione
olorum tantopere inter se differunt co-
quæ codex 1 habet distincta in 213
æter octo quæ huic omnino desunt, et
ibus 2 et 5 in 207 capitibus continen-
lleum in capitula 205, scil. I. I c. 52,
III c. 44 et I. IV c. 46, distributa repe-
o majore etiam discrepantia in singu-
m initiis.

pinor, ex iis quæ diximus, distinctio-
ue operis in libros quatuor ipsi Adamo
beri, quanquam dubium est quænam
inctio ab eo profecta sit. Eam igitur
et codex Vindobonensis cum ipsius
tione nostra recepimus; subjunximus
usam, distinctionem quam habet editio
icet Velleana, et quam omnes post eam
versiones secutæ sunt. Ascripsimus
um numeros continuos qui leguntur
lferbyitano, illosque quos primus dedit
ius, ubi cum istis non consonant, uncis

peris majoris Adami nostri editio- C
aravit M. Andreas Severinus Velleus
erici II Danorum regis historicus atque
ensis. Titulus, quem libro e codice
scripto dedit, hic est: *Historia eccle-
inens religionis propagatæ gesta, quæ a
aroli Magni usque ad imp. Henricum
unt in Ecclesia, non tam Bremensi,
Septentrionali ferme universa! scripta
uingentos, a M. Adamo quodam, loci
o. Nunc recens mendis vindicata, et e
ucem vocata, studio et opera Andreæ
ei. Hafniæ. MDLXXIX.* Et in fine:
*Andreas Gutteruitz, . . . impensis Bal-
, bibliopolæ Hafniensis.* Sunt schedæ
um numero Rr et d in 4to. Descriptio D
ic editioni deest, quam Velleus ob præ-
oris mortem dolore, ut ferunt, correptus
quem secutus est, ille fuit quem supra
numeravimus.

a hujus editionis exempla in Germa-
ere, quare jam anno 1595 Erpoldus
, canonicus Hamburgensis, novam hi-
i Bremensis editionem paravit, in qua

itionibus et translationibus vide plura
1, p. 855 sq.

ribus chronologicis Adamo imputandis
passim annotavimus, veluti ad I. I, c.

codices Henrici Ranzovii, producis Cimbrici, et
Ottonis a During, decani Bromensis, secutus est.
Qui codices non solum lectionum varietate et di-
versa capitum distinctione ab exemplari Velleano
discrepabant, sed et libellum De insulis Aquilonis
continebant, quem Lindenbruchius tunc primum
edidit. Prodiit hic liber Lugduni Batavorum ex offi-
cina Plantiniana apud Franciscum Rhapselengium
in 4to.

Hanc editionem repetivit ipse E. Lindenbruch in
libro quem anno 1609 edidit sub titulo: *Scriptores
rerum Germanicarum septentrionalium*, forma ma-
xima. Miror eum hic scholia antiqua omisisse. Et
alia insunt huic libro vitia, ex editoris negligentia
orta. Quartam editionem Adami nostri curavit Joa-
chim Johannes Maderus, rector scholæ Schœnin-
gensis. Helmestadii 1670, 4to. Editionem Linden-
bruchianam anni 1609 secutus est, additis tamen
scholiis editionis prioris. Plurimæ vero sententiæ et
versus in libro suo desunt, qui præterea plurimis
aliis scatet vitiis typographicis.

Cl. J. A. Fabricius novam repetiit editionem
Scriptorum rerum Germanicarum septentrionalium
ab E. Lindenbruchio collectorum. Hamburgi 1706,
fol. Sed in textu Adami Bremensis non ipsam edi-
tionem Lindenbruchii, sed pessimam Maderi est
secutus.

Libellum De insulis Aquilonis separatim edidit
Johan. Messenius Holmiæ 1615 4to, qui iterum
prelo est subditus in Stephani Johannis Stephani
Sylloge scriptorum de regno Daniæ. Lugduni Batav.
Elzevir. 1629, 12mo.

Adami Historiam ecclesiasticam in linguam Ger-
manicam transferre conabatur Erpoldus Linden-
bruch. Quæ tamen versio typis excusa non est,
sicut Gallica versio, quam ante hos quadraginta
seu quinquaginta annos quidam de Chastelus, ex
urbe Salmurio oriundus, perfecit. Majorem partem
librorum III et IV Gestorum, quæ pontificis Adal-
berti historiam respicit, in sermonem Germanicum
vertit F. B. de Buchholz, ad calcem translationis
Historiæ Lamberti Scafnaburgensis. Translationem
utriusque operis Adami, quam melius omisisset,
suscepit quidam C. Miesegaes et vel ipse Bremæ
anno 1825 typis dedit. Libellum De descriptione
insularum Aquilonis in linguam Suecicam versum
edidit Joh. Frid. Peringskiold. Stocklomi 1718;
eundemque in linguam Danicam transtulit notisque
instruxit P. F. Suhm in opere suo: *Historie af Dan-
mark* t. IV, p. 490 sq.

Plurima ad interpretationem Adami Bremensis,
præsertim sæculo antecedente, sæpissime quoque in
ejus vituperationem, scripta leguntur, quæ scripto-
rum ipsorum tantum ignorantiam circa fontes Adami
Bremensis et historiam sui temporis probant (83).

12, 20 sq., 26, 34, 40, 42; I. II, c. 8, 9, 21, 33;
I. III, c. 33, 43. Errores geographicos strinximus
ad I. I, c. 3, 31, et alibi. Quorum plurimi deprehen-
duntur in libro IV. Plerumque orti sunt ex fide

ADAMI CANONICI BREMENSIS

ime vero de Adamo nostro meriti sunt. V. Scelen Diatribe de Adamo Bremensi; J. Ph. Murray in dissertationibus duabus De descriptione terrarum septentrionalium, impressis in Novis Commentariis Societatis reg. scientiar. Gottingen. t. I, A, Ch. Weekind in libro: *Noten zu einigen Geschichtschreibern des Mittelalters*; Jac. Asmussen in dissertatione De Monumentis Adami Bremensis. Kiliae 1834; Lud. Giesbrecht tum in dissertationibus suis: *Ueber die Nordlandskunde des Adam von Bremen* (in *Histor. u. litterar. Abhandlungen der K. Deutschen Gesellschaft zu Königsberg*. 1834, t. III.) et *Zur Beurtheilung Adams von Bremen* (in *Baltische Studien* t. VI. p. 183 seq.), tum in opere suo: *Wendische Geschichten aus den Jahren 780-1182*; Geyer in *Historia Sueciæ*, et Dahlmannus noster in *Historia Daniæ*, quæ Norvegiam et Islandiam simul amplectitur.

Nova operum Adami editio vel maximis propter hoc obstructa est difficultatibus quod plures eorum recensione exstant, quarum quamlibet quantumvis a cæteris discrepantem ab ipso Adamo profectum esse vix est quod negemus, quanquam codicum quos possidemus nullum ab eo conscriptum esse apparet. Codicem Vindobonensem, qui sæculo XIII exaratus est, Adamo ipsi non deberi jam supra demonstravimus. Codicem Lugdunensem Adami ipsius fuisse haud verisimile est, cum, si res quæ in illis quæ vulgo dicuntur scholiis, quibus hic codex præ omnibus aliis codicibus abundasse videtur, traduntur, ei cognitæ fuissent, plurima eorum textui ipsi inserere auctor ipse haud omisisset. Minime tamen marginalia codicis Lugdunensis ab Adamo profecta esse pro certo denegari potest, si, ut supra jam monuimus, n. 21, 22, 33 et 144 excipias. Neque quidquam in omnibus cæteris scholiis reperitur, quod seriosis ævi auctorem indiget. In omnibus omnino apparet auctor, qui in capitulo Bremensi vixit, optime cognita habuit legationis evangelicæ in septentrionali Europa fata, haud dubie per Adalbertum juniorem episcopum, et qui eadem fere litterarum suppellectili, præsertim linguæ Latinæ et auctorum Romanorum notitia gaudebat, qua Adamus noster. Sunt nonnulla scholia in codice Lugdunensi, veluti n. 16, 19, 20, quæ in cæteris codicibus frustra quærentur. Quæ codex Gulferbytanus exhibet scholia, ea omnia in codice 4 iisdem fere verbis aut æque ac scholia margini ascripta aut textui inserta sunt. Codex Sorensis autem nonnulla eorum brevius contraxit; et pauca habet, videlicet n. 24 et 34, quæ codex 4 tantum repetit. Causa vero nulla est cur omnia scholia, adnotatis illis quibus deprompta sunt codicibus, textui codicis Vindobonensis non subjungamus.

Hoc vero fundamento editionem nostram quasi superstruere minime dubitavimus. Cum illo codex Lugdunensis, quantum ex fragmentis ejus conjicere licet, accuratissime convenit. Illic vel ipsos locos qui in codice Vindobonensi in ipso textu, apud cæ-

teros vero inter scholia leguntur, et ipse in textu habet. Omnium vero codicum Lugdunensem optime descriptum esse vel probat ipsa lectio l. II, c. 14: *Evraccus pro Curacco*. Plura scriptoris vitia tamen ex codicibus 2 et 3, inter se plurimum consentientibus, necnon ex Annalista Saxone emendanda sunt. Quantum hic cum codice Vindobonensi convenit, liquet apud illum ad an. 983 ex verbis: *Heueldi et Wilini*. Eadem verba: *vel Heruli et vel Walani* manu secunda superaddita sunt, ut similiter manu secunda in codicibus Vindobonensi et Lugdunensi Adami l. II, c. 18. Al codex 4 similiter sæpissime attendendus nobis erat, cum, nisi ubi textum pro arbitrio suo scriptor immutavit, ille cum codicibus Vindobonensi et Lugdunensi haud raro magis convenit quam cum Guelferbytano et Sorensi.

Cavendum tamen est ne nimium pretium codicibus his (2 et 3) attribuat, cum iis plurima vitia scripturæ et parvæ omissiones cum codice 4 communia sint; v. c. l. I, c. 6, 37, 55, 62; l. II, c. 5, 40, 46, 48, 67; l. III, c. 9, 32; l. IV, c. 3. Vel in erroribus graviore in his codicibus reperiuntur, ut l. II, c. 5, de archiepiscopo Brunone, c. 9, *ut Leo promptus* dicitur, c. 40 ubi *Mystiwoi* appellatur *Mistrowoi*.

Similiter mutationes quædam parvæ textus, tum grammaticæ tum styli, codicibus 2, 3 et 4, communes sunt, v. c. l. II, c. 78, *si fata concessissent pro si fata concesserint*; l. III, c. 64, *cognovit pro cognoscens*; c. 68, *sustentari pro sustineri*; c. 70, *esset pro est*. Lectiones codicum 2, 3, 4, quamvis consonantium, in textum nostrum recipere, si a cod. 1 differant, non placuit, cum in hoc casu lectiones pessimæ quoque, veluti l. III, c. 36, *et regionem*, et c. 38, *otium impendebat*, in textum recipiendæ fuissent.

Si has tum emendationes, tum omissiones erroneas et errores codicibus 2, 3 et 4, communes respicimus, dubitare non licet illos ab uno codice derivandos esse, qui codicis autographi copiam a scriptore, qui ejus vitia leviora tamen correxit, per accurate litteris exaratam continebat.

Codex 2 vero additiones plurimas majores in se habet, quas supra in ejus descriptione enumeramus. Notandum videtur eas nihil fere de archiepiscopis antiquioribus tradere, sed plurima de Adalberto, in quibus auctorem fere coævum facile suspicamus, nonnulla quoque de rebus septentrionalibus veluti l. II, c. 22, 34, 38; l. c. IV, 28, quæ qui hic laudantur Adalwardi stipulatoribus communicata erant. Idem quoque his in locis præsertim l. IV, c. 38 et 40, auctores citant Adamo cognitos fuisse jam vidimus. Attamen quoque Adamum l. II, c. 24, ea polliceri in fine capituli 70, quamvis in codice Vindobonensi non desint. Omnes hæc additiones etiam in codicibus 2 et 4 reperiuntur. Nonnullæ inter eas in ceteris exemplari jam suo loco comparui-

rima tributa geographis aliisque auctoribus Romanis, quos vel ipse nonnunquam male citat.

in de. III. c. 36, adnotavi. Pleræque vero A
ini ascriptæ fuerant et ab alio scriptore
tæ sunt, veluci in cod. 2 cum scholio 2
quod in aliorum codicum semper mar-

at.
is his marginalibus textus ipse nonnun-
tatus est, ideoque lector diligens facile
nteret incongrue hoc factum sit, animad-
nti l. II, c. 74; l. III, c. 33. Ita etiam vide-
68, codicis 3 l. IV, c. 39, statim finem
secutum esse, a quo per caput 38 hic
separatum est. Sunt vel harum notarum
um nonnullæ quæ in diversis codicibus
is textus insertæ sunt, velut ea quæ de
is proferuntur l. II, c. 74.

additamentorum nulla fere sunt quæ tam
Adami ipsius manum prodant, quam ea
e libri III (in cod. 3 l. IV, cap. 38, 41-46)
r. Adamus in prima librorum De gestis
oporum Hammenburgensium recensione
oris excusatione et lectoris admonitione,
dice 3 l. IV, c. 40 reperiuntur, finierat.

. IV 41-46, solummodo agunt de legatione
ammenburgiensis sive de ecclesiis præter
ei subjectis, in terris quarum situm et
ellus De descriptione insularum Aquilonis
Quare hæc capita, ut nobis videtur, rectius
lo præposuisset, quæ libro antecedenti
vel per ipsam particulam *autem* cum
conjunxit. Hoc ita per Adamum institutum
redimus. Ab alio quam ab ipso auctore
tum repetitio magnæ partis l. III. c. 23, in
(cod. 3 l. IV, c. 42) facilius fieri potuerunt,
d dicendi genus et Sallustii imitationem
s, capita ultima libri tertii vix alii quam
no ascribere poteris.

igitur egisse nobis videmur, ea quæ desunt
adobonensi, sed quæ cæteri codices textui
tercalaverunt, et ipsi eidem jungentes, un-
additis, ut facilius ista a textu antiquis-
inguantur, et quam inepte nonnunquam
insertio facile animadvertatur. Ubi inter-
s in codicibus diversis locis factæ sunt,
Guellerbytanum secuti sumus.

is vero hic agendum videtur de codice
i (4), tum quia in illo reperimus textum
ndenbrogii editione fere solus notus est, D
quæstio est proposita utrum textus codicis
ipsius secundis curis debeat, et ipse
odicis 1 prelo subjiciendus sit?

i dubium est textum codicis 2 et 3, qui cum
s 1 et 6 magis convenit, antiquiorem esse
ie 4. Illi codices omnia jam habent quæ in
lectori traduntur, si excipias l. II, c. 41,
ortualem Oddari præpositi; l. II, c. 52,
nem monasterii Rosanveld; l. II, c. 76, de
jna Bremam accedente, et scholia 58, 59
uæ accuratorem monasterii Bremensis
nem certe probant. Conjectio hæc ex codice

Adami præstantissimo, qualis fuit Lugdunensis, de-
sumpta, a cæteris, utpote scitu parum digna, esse
omissa, qualiter alia scholia in codice Lugdunensi
tantum recepta sunt.

In codice 4 vero non tantum desunt quæ deside-
rantur codicibus 2 et 3, sed totæ etiam sententiæ
veluti l. I, c. 51; l. II, c. 11; l. III, c. 21, 45 et 63.
Præsertim vero hæc recensio a cæteris discrepat eo
quod narrationem abbreviat, et pro certo affirmat,
ubi in codicibus antiquioribus ad traditionem se,
referebat, veluti l. II, c. 1, 5, 11, 31 *bis*, vel ipsos
fontes ab Adamo citatos tacet, veluti l. I, c. 51, acta
concili: l. III, c. 21, nobilem hominem de Nordal-
bingia, l. II, c. 36, Adamum ipsum.

Nonnulla in codice 4 ita abbreviata sunt, ut
B omittantur quæ auctor disertis verbis exprimere
voluit, veluti l. II, c. 36, ubi mortem regis Henrici
diu optatam fuisse dixerat, codex 4 autem solum-
modo refert: *Mortuo post hæc Herico*. Adde quod
sententiæ et locutiones auctoribus classicis desump-
ptæ in codice 4 a scriptore ut videtur ignaro im-
mutatæ. Ita l. III, c. 5 et 38, ubi auctor Sallu-
stium imitatus erat. Quid quod vol ipsa verba quæ
ex fontibus suis Adamus deprompserat, in isto co-
dice non amplius vel aliter legantur. v. c. l. I, c. 41,
verba Bovonis, c. 46, verbum, quod ipse prædicat,
nobile Rimberti. L. I, c. 41, quæ laudantur ex gestis
S. Rimberti ita immutata sunt et adulterata, ut
non ipsi auctori nostro, sed scriptoris cujusdam
ineptissimo corrigendi spiritui tribuere tantum
possis.

C Si quid deesset ad probandum quod codex 4 ab
Adamo ipso profectus non sit, facillime intelligi id
potest, si attendatur quam inepte scholia margina-
lia textui sint inserta. Veluti l. I, c. 51, ubi repe-
riuntur quæ de Arnulfi regis morte in scholio 10 iti-
dem dicta sunt. Schol. 44, textui l. II, c. 60 male
insertum; et schol. 52, quod ad temporis rationem
multum servit, omissum est. Scholion 54 in l. II,
c. 67 non post *comprehensa* addendum, sed paulo
post inter verba; *diceretur verbum et Nam et clau-
strum* inserendum erat. Scholium 82 de destructione
civitatis Sleswic in l. III, c. 50 minime ante ea quæ
de destructione urbis Hammenburg ibidem dicta
sunt, interponendum erat. Insignis quoque videtur
ineptia qua l. II, c. 42 codici 4 inserta sunt quæ
D codices meliores margini adnotaverunt, ubi de op-
pressionem Sclavorum per Bernhardum ducem fit
sermo. Res gestæ annorum 976-982 hic ad annum
1000 vel ad ipsum annum 1010 referuntur, et ma-
xima inde apud historicos recentiores confusio orta
est.

Error alius, Adamo minime imputandus, reperi-
tur in codice 4, in scholio 61, quod ex ipsius nar-
rationis textu deprompsit. *Graccaben* quod constat
esse cognomen regis Nordmannorum Olavi, Thru-
conis filii, pro nomine adversarii ejus habetur et
confunditur cum Danorum rege Suend Tveskiæg,
qui illum in pugna vicerat. Si et ipse codicis Guel-

ferbytani textus similem errorem habet, hoc eo sit quod hæc quoque recensio Adamo ascribenda non est.

Notandum etiam est nullum afferri posse argumentum quo probetur textum illum codicis 4 curis secundis politum vel sæculo duodecimo cognitum fuisse. Neque Annalista Saxo, neque Helmoldus eo usi sunt, quamvis scholia plurima ad Adamum operibus suis ipsis fere verbis vix mutatis inseruerint. Objiciat mihi forsitan aliquis res gestas in codice 4.

A l. II, c. 42 ab Helmoldo non solum eodem falso ordine chronologico tradi, sed etiam ab eo narrari filium ducis Winulorum a Saxonibus *Canem* esse appellatum. Sed scriptor codicis 4 æque atque Helmoldus hanc lectionem in antiquis Adami codicibus invenire potuit. Nec plane incredibile nobis videtur scriptori codicis 4 Helmoldi Historiam cognitam fuisse, cum de vocabulo *Canis* fusius omnino hic agat.

MAG. ADAMI

GESTA

HAMMABURGENSIS ECCLESIAE PONTIFICUM,

EDENTE V. CL. JOAN. LAPPENBERG

REIPUBLICÆ HAMBURGENSIS TABULARIO.

Monumenta Germaniæ historica, Script. tom. VII, pag. 280.)

INCIPIUNT CAPITULA ¹.

<p>1. Descriptio Saxonie. <i>Hystoriam.</i>
 2. Descriptio Saxonie. <i>Nobilissimi.</i>
 3. Qui mortales primi incoluerunt Savoniam. <i>Querentibus.</i>
 4. Item de genere Saxonum. <i>Saxonum.</i>
 5. De legibus et moribus Saxonum. <i>Generis.</i>
 6. Quomodo gens Saxonum fidem suscepit. <i>Qualiter.</i>
 7. Martirium santi Bonifacii in Fresia. <i>Primus.</i>
 8. Bonifacio Willehadus succedit. <i>Post passionem.</i>
 9. Divisio Saxonie in episcopatus. <i>In nomine.</i>
 10. Obiit sanctus Willehadus. <i>Sedit igitur.</i>
 11. Willehado Willericus succedit. <i>Proximum.</i>
 12. Ansgarius Danis ac Sueonibus prædicare incipit. <i>Ludwicus.</i>
 13. Ansgarius in Hamburg primus archiepiscopus ordinatur. <i>Tunc imperator.</i>
 14. Ansgarius nunc Danis nunc Transalbianis prædicat. Sueonibus episcopum mittit. <i>Ansgarius.</i>
 15. Willericus, Bremensis episcopus, moritur. <i>Interea.</i>
 16. Willerico Leudericus ordine tercius succedit, et de Ansgario episcopo. <i>Leudericus.</i>
 17. Dani Fresones tributo subiciunt, Hamburg exurunt, Coloniam obsident. <i>Interea.</i></p> | <p>B 18. Ludwicus imperator obit, et regnum dividitur. <i>Anno.</i>
 19. Ansgarius cenobium exstruit, Danis ac Sueonibus prædicatores mittit, Brema pellitur. Episcopus Brema moritur. <i>At ille.</i>
 20. Ansgarius Bremensem episcopatum suscipit. <i>Tunc Ludwicus.</i>
 21. Anogarius Horicum, regem Danorum baptizat. <i>Sanctus itaque.</i>
 22. Ansgarius Sueonibus predicare vadit. <i>Quibus.</i>
 23. Hamburg et Brema unus episcopatus fiunt. <i>Interea.</i>
 24. Ansgarius regem Danorum christianos persequentem prædicatione placat. <i>Post hec.</i>
 25. Ansgarius corpus sancti Willehadi transfert. <i>Ipsè.</i>
 26. Mencia bonorum operum Ansgarii. <i>Interea.</i>
 27. Ansgarius obit. Rimbertus succedit. <i>Supervixit.</i>
 28. Consecratio Rimberti. <i>Sanctus Rimbertus.</i>
 29. Rimbertus paganus predicat. <i>Preterea.</i>
 30. Legati cesaris et Danorum ad Egdoram pacem jurant. <i>Qui reges.</i>
 31. Ludwicus cesar obiit. Dani Saxoniam vastant Coloniam et Treveros incendunt. Aquisgrani pa-</p> |
|---|--|

VARIAE LECTIONES.

¹ *Hic ordo capitulorum non reperitur nisi post prologum in cod. Guelferbytano.*